

Tradución

Do laio ao amor: tres mostras de poesía tradicional escocesa

Paulo MARTÍNEZ LEMA

A música popular e tradicional escocesa, tanto na súa dimensión vocal como instrumental, non é en absoluto unha descoñecida en Galiza. De feito, cómpre lembrar o papel referencial que tiveron diversos grupos escoceses e irlandeses no rexurdimento da música tradicional e folque no noso país, contextualizándoa no marco duns discursos e prácticas musicais que, co tempo, deron en ser coñecidas e divulgadas baixo a etiqueta de “música celta”. Para alén das polémicas estéticas, comerciais e/ou de calquera outro tipo que se xeraron ao respecto (e que hoxe parecen felizmente ultrapasadas), o certo é que a música escocesa gustou e gusta moito entre o público galego, e de aí o noso interese en contribuír un pouco máis ao seu mellor coñecemento e comprensión. E facémolo mediante a tradución de tres textos orixinalmente compostos en gaélico escocés¹: *Cumha Mhic Criomain*, *Ailen Duinn* e *Hi horo’s na horo eile*, que consideramos representativos do folclore musical e poético da terra natal de Robert Burns.

CUMHA MHIC CRIOMAIN

Das moitas e ben coñecidas sagas familiares de gaiteros que existiron ao longo da historia en Escocia (vinculadas, conforme aos habituais modelos de mecenado artístico, ás cortes dos aínda poderosos señores gaélicos das Terras Altas), os Mac Cruimein foron unha das máis famosas e prezadas. Os Mac Cruimein (cuxo apelido ten sido explicado como anglización dun anterior *Mac Ruimein* de posíbeis orixes escandinavas) estiveron ligados ao clan dos Mac Leòid, asentados na súa orgullosa fortaleza de Dùn Bheagain, na illa de Skye (no arquipélago das illas Hébridas, ao noroeste de Escocia).

Dada a súa popularidade, e tendo en conta tamén o prestixio que a actividade musical confería nos círculos máis elevados da sociedade gaélica, a familia Mac Cruimein orixinou unha boa presada de historias, anécdotas e feitos pouco menos que lendarios. Durante moito tempo atribuíuselles a composición dunha boa parte do repertorio de *piobaireachd*, un dos estilos máis característicos do que se coñece na música escocesa como *Ceol Mór* (literalmente,

‘a grande música’, por contraposición aos ritmos máis populares e lixeiros, que integraban a *Beag Mór* ou ‘pequena música’). De Padraic Óg Mac Cruimein (1645-1730) cóntasenos que compuxo unha melodía en homenaxe á filla dun chefe do clan Mac Leòid, o cal, impresionado pola calidade da peza, non dubidou en lle conceder a man da rapaza naquel mesmo intre ao afortunado gaitero. Menos ledado (e tamén menos documentado) foi o caso que lle aconteceu a outro gaitero desta saga, que entrou canda ao seu can nunha furna coñecida (e temida) polos encantos e trasgos que a habitaban. O gaitero facía resoar o seu instrumento con toda canta forza podía, coa soa intención de incordiar os habitantes da cova. De súpeto, a gaita calou bruscamente e o seu son alegre foi reemprazado por un violento ruído de loita. Ao cabo dun anaco, da furna soamente saíu o can do gaitero, completamente esfolado. Do Mac Cruimein, porén, endexamais se volveu saber máis nada. Esta historia cóntaa William Butler Yeats no seu *The Celtic Twilight*, e pona como exemplo da actitude temeraria e irresponsábel dos escoceses cara aos seres do Outro Mundo².

¹ A tal efecto, botamos man de traducións destes textos ao inglés, traducións que previamente revisamos e cotexamos para ficarmos plenamente seguros da súa validez e da súa fidelidade aos orixinais.

² Concretamente, o texto presenta o moi indicativo título de “Reprimenda aos escoceses por amargaren o carácter das súas pantasma e trasgos”. A tradución ao galego deste e doutros textos de *The Celtic Twilight* está dispoñíbel en: http://tradutoresgalegos.com/pdf/contos_celtic.pdf.

Mais o Mac Cruimein que aquí nos interesa foi outro, concretamente Dómnhall *Bàn* Mac Cruimein, que viviu nas primeiras décadas do século XVIII, un período especialmente convulso na historia escocesa por mor das guerras xacobitas que tan fondamente marcaron a personalidade musical (e outros moitos aspectos culturais) das Terras Altas. Dómnhall *Bàn* Mac Cruimein foi capturado o 23 de decembro de 1745, tras a derrota do bando hanoveriano (apoiado polo clan Mac Leòid) na batalla de

Dh'aidh céo stúc mu aodann Chuilinn
 'Us sheinn a' bheinn-shith a torman mulaid
 Gorm shuilean ciuin san Dun a' sileadh
 O'n thriall thu bhuainn 's nach till thu tuille.

Cha till, cha till, cha till MacCrimman,
 An cogadh no sith, cha till e tuille
 Le airgiod no ni cha till MacCrimmain,
 Cha till e gu bráth gu La na Cruinne.

Tah osag nam beann gu fainn ag imeachd
 Gach sruthan's gach allt gu mall le bruthach
 Tha ealtainn nan speur feadh gheugan dubhach
 A' caoidh gu'n d'fhalabh 's nach till thu tuille.

Tha'n fhairge fa-dhéoigh lán broin us mulaid
 Tha'm báta fo sheól, ach dhiult I siubhal
 Tha gairich nan tonn le fuaim neo-shubhach
 Ag rábh gun d'fhalbh 'snach till thu tuille.

Cha chluinnear do cheól san Dun mu fheasgar
 'Smac- talla nam múr le muir ga fhreagairt
 Gach fleasgach us óigh, gun cheol gun bheadrach
 O'n thriall thu bhuainn, 'snach till thu tuille.

Como se pode comprobar, este canto fálanos da premonición dunha persoa que sabe que endexamais regresará ao seu lar, e cuxa ausencia é sentida e chorada pola súa paisaxe nativa, nunha sincronización entre home e natureza que evoca moitas das pasaxes máis singulares da poesía gaélica. Efectivamente, o pasamento de Dómnhall *Bàn* Mac Cruimein non había demorar moito: na coñecida como “Desbandada de Moy”, no

Inverurie, e a crenza popular asegura que foi durante o seu cativerio cando compuxo o lamento que pasaría á historia como *Cumha Mhic Criomain* (ou sexa, “O lamento de Mac Cruimein”), unha das pezas máis populares e versionadas da música escocesa e que ofrecemos aquí, cremos que por vez primeira na historia, traducida ao galego. Para iso baseámonos nunha das versións máis clásicas, que coñecemos a través da interpretación que dela realizou a cantante Alyth Mac Cormack no seu álbum *An Iomall* (2001).

A néboa dos montes cobre o rostro do Cuillin³,
 e xa a Banshee⁴ cantou a súa triste canción.
 Belidos ollos azuis choran na fortaleza
 desde que ti te fuches, pois endexamais has voltar.

Endexamais has voltar, Mac Cruimein,
 haxa paz ou haxa guerra, endexamais has voltar.
 Nin rico nin poderoso has voltar endexamais,
 endexamais has voltar deica o Día do Xuízo.

A brisa percorre lixeiramente as montañas,
 os ríos e os regatos flúen devagariño.
 Os paxaros do ceo repousan entre negras pólas,
 laiándose porque marchaches e endexamais has voltar.

O mar enteiro reborda de tristura,
 o barco bótase á auga, mais fáiseme estraño...
 O ruxido das ondas ten un son de desgraza,
 e dinme que marchaches e endexamais has voltar.

Xa non se escoitará a túa música en Dùn Bheagain, á tardiña,
 nin o ecoar dos muros contestándoche coma un lamento.
 Todo home e muller fermosa fica sen música e sen contento
 desde que ti marchaches para endexamais voltar.

18 de febreiro de 1746, unha compañía de 1.500 hanoverianos dirixidos por Lord Loudon foron asaltados por un pequeno continxente do clan Mac Kintosh. Segundo conta a historia, unha bala matou no acto o gaiteiro Mac Cruimein e, morto el, o pánico cundiou de tal xeito entre as tropas de Lord Loudon, que non tardaron en ser derrotadas.

³ Coñecido en inglés como *Cuillin* e en gaélico escocés como *An Cuilthionn* ou *An Cuiltheann*, trátase dun cordal montañoso situado na illa de Skye.

⁴ Na mitoloxía gaélica, a *Banshee* (literalmente, “muller do Alén”, “muller do Outro Mundo”) é unha muller que, cos seus cantos desgarrados, agoira a morte inminente dunha persoa.

AILEIN DUINN

Non precisamos ir moi lonxe para coñecer a intrahistoria da seguinte composición, coñecida na tradición musical escocesa como *Ailein Duinn* (en galego, “Alan, o do pelo escuro”). O personaxe a quen fai referencia o título é Ailean Moireasdan (*Alan Morrison*, en inglés), capitán de barco natural da illa de Leòdhas (outra das que conforman o xa mencionado arquipélago das Hébridas, e onde o clan Moireasdan tivo precisamente o seu berce). Na primavera de 1788, Ailean Moireasdan partiu desde o porto de Stornoway con rumbo a Scalpay, na veciña illa de Na Hearadh, onde agardaba por el a súa prometida Annag Chaimbeul (*Annie Campbell*, en inglés). Infelizmente, unha terrible tempestade desatouse sobre o mar e afundiou o barco, acabando coa vida de todos os seus tripulantes. Annag, destrozada pola noticia, compuxo un lamento estremecedor por medio do cal se

Gura mise tha fo éislean
Moch sa mhaduinn is mi g’éirigh

Ó hí shiúbhlainn leat
Hí ri bhó hó ru bhí
Hí ri bhó hó ru bhí,
Ailen Duinn, ó hí shiúbhlainn leat

Ma ‘s’ en cluasag dhuit a ghaineamh
Ma ‘se leabaidh dhut an gheamainn

Ma ‘s en t-iasg do choinlean geala
Ma ‘s e na róin do luchd-faire

Dh’ólainn deoch ge boil le cách e
De dh’fhuil do choim ‘s tu ‘n déidh do bhatahadh.

HI HORO’S NA HORO EILE

Dos dous textos anteriores podería desprenderse que a tradición musical escocesa en particular, e a gaélica en xeral, está hexemonizada polas temáticas e os tons máis tristes e sombríos, e por unha concepción do sentimento amoroso en que a perda e mais a ausencia do ser amado ocupan os lugares centrais. Certamente, considerar nestes termos un folklore poético e musical tan rico como o escocés sería adoptar unha perspectiva, no mínimo, moi reduccionista. Por iso consideramos interesante incluír, como contrapunto dos textos anteriores, a canción *Hi*

despedía do seu amante, e de alí a uns poucos meses o seu corpo apareceu aboiando sen vida non moi lonxe de onde fora encontrado o cadáver de Ailean.

Cómpre dicir que *Ailen Duinn* foi un tema moi popularizado a través do filme *Rob Roy* (1995), protagonizado por Liam Neeson, Jessica Lange e Brian Cox, e nunha de cuxas secuencias máis emotivas aparece Karen Matheson (vocalista da banda escocesa *Capercaillie* e considerada unha das mellores cantantes gaélicas de todos os tempos) interpretando a canción que nos ocupa. Malia a súa sinxeleza, entendemos que os valores estritamente literarios do texto son, no mínimo, notábeis: versos rotos, dunha fermosura alucinada e onírica, que nos poden lembrar as afinidades detectadas por algúns autores entre a vella poesía gaélica e a poesía superrealista.

Que triste me encontro
hoxe pola mañá cedo.

Ai! Eu iría canda a ti,
Hí ri bhó hó ru bhí
Hí ri bhó hó ru bhí,
Alan o do pelo escuro, eu iría canda a ti!

Se a túa almofada é agora a area,
se as algas son agora a túa cama,

se os peixes te aluman agora coma candeas,
se son agora as focas as túas vixías...

Bebería eu de boa gana, aínda que todos o aborrecesen,
todo o sangue do teu corazón así que afogases.

horo’s na horo eile, composición cuxo autor, Iain Mac Neaill de Tiree (1827-1895), máis coñecido como *Bhàrd Bhaile Mhàrtainn* (é dicir, “O Bardo de Balemartin”), lle dedicou a unha tal Mary Mac Donald. Aínda que esta peza en concreto aborda a temática amorosa (e faino ademais, como se verá, desde a óptica dunha muller nova e esperanzada), Iain Mac Neaill foi especialmente coñecido polas súas cancións satíricas e burlescas, e incluso pola súa activa participación nas protestas dos campesiños escoceses contra a política de distribución das terras e de pago de rendas.

Hi horò 's na horo eile
Hi horò 's na horo eile
Hi horò 's na horo eile
Gur tu mo luaidh ri' m' bheò cha cheil mi.

Nuair a bha mi' m' chaileig ghoraich
Thug mi gaol is gradh do'n oigfhear
Aig am bheil a' phearsa bhòidheach,
'S cha ghradhaich mi ri m' bheo fear eile.

Chaidh mi choill nan crann 's nan gallan,
chuir mi uigh am fiuran maiseach;
b' ann an Glasachu nam buithnean
a thug mi run do 'n diulnach fearail.

Miar as grinn' air peann a sgrìobhas
'S a chuir gleus air teudan fìdhle,
'S e do cheòl a thogadh m' intinn
nuair a bhithinn sgith fo smalan.

Do chul dualach, cuachach, boidheach,
Falt do chinn mar it' an lon-duibh,
Do dha ghruaidh air dhreach nan rosan
'S iad fo dhealta ceo na maidne.

Tha do chalpa cuimir, dìreach,
Mar bhradan aibhne ruith gu fìor-ghlan,
'S gura fìor gu 'n tug mi luaidh dhuit
Measg na bheil de shluagh air thalamh.

Ach tha mis' an duil 's an dochas
Gu 'n tig an la 'sam bi sinn comhladh;
'S ma bhios tu-sa dileas dhomh-sa
Cha ghradhaich mi ri m' bheo fear eile.

Hi horò 's na horo eile
hi horò 's na horo eile
hi horò 's na horo eile,
ti es o meu amor e nunca o hei negar mentres viva!

Sendo eu unha alegre mocíña
entregueille o meu amor
ao rapaz máis fermoso de cantos hai.
E xa endexamais hei de amar a ningún outro.

Adentreime no bosque, cheo de árbores e ramas,
e chamoume a atención un carballo novo;
foi en Glasgow, a das tendas,
onde namorei do fermoso e varonil raparigo.

Non hai dedos máis xeitosos para escribir coa pluma,
nin para afinar as cordas dun violín;
a túa música alegrábame a alma
cando me sentía triste e melancólica.

As túas espléndidas e fermosas crechas,
o teu cabelo tal que plumaxe dun merlo;
as túas meixelas, a cor mesma das rosas
cando nelas o orballo da mañá se pouxa.

Fortes e ben talladas son as túas pernas,
coma un salmón en corrente clara e cristalina;
e é ben certo que che dei a ti o meu amor
antes que a calquera outra persoa do mundo.

Agora vivo eu atenta e esperanzada,
pois logo ha chegar o día en que esteamos xuntos;
e se te mantiveres fiel a min,
endexamais hei de amar a máis ningún.